

ik tegenover dit misdadige verbond het heilig verbond der volkeren te stellen en vooral de boheemsche Slaven met de deutsche demokraten te verzoenen. Mijne pogingen bleven niet volstrekt zonder gevolg. Duitschers en Slaven gaven elkander de hand voor een gelijktijdige en algemeene beweging, die wanneer zij geslaagd ware, Italië en Hongarië gered, Polen tot opstand gebracht en de omwenteling naar Rusland hadde gevoerd. Maar dat alles geschiedde te laat.» Toen hij van plan was naar Praag te reizen, verraste hem de omwenteling in Dresden. «Rijn-Beieren en het groothertogdom Baden, die gelijktijdig met een deel van het koninkrijk Saksen en eenige pruisische steden tot opstand waren gebracht door een laatste poging der democratische partij, waren opgestaan onder voorwendsel de besluiten der frankforter nationale vergadering te ondersteunen.»⁽¹¹⁾

Dr Enno Sander schreef mij: «Alhoewel er een geheime bond bestond, wiens medeleden onvoorwaardelijke gehoorzaamheid hadden gezworen aan hunnen hoofdleider, die hun natuurlijk onbekend was, toch heb ik nooit iets van een werkelijke samenzwering vernomen, al nam ik zelf deel aan dezen bond. Er werden voorstellen gedaan die nooit tot uitvoering kwamen. Bakunin was als alle Slaven een groote en ijverige samenzweerder en zal zijn eigen kleine bezigheden hebben gehad, om zijn opwinding te voeden. Ik kan mij niet herinneren of zijn persoonlijke stemming (toenmaals in Köthen en Dessau) ooit anders dan hoopvol was; wij allen waren te dien tijd zoodanig opgewonden, dat enkel de onwerkzamen of niet opgewekten aan een eindelijk goeden uitslag twijfelden.»⁽¹²⁾

Deze verklaring schijnt mij de waarschijnlijkste; de wilskracht en de goede wil, en ook het optimisme der individuen is natuurlijk verschillend en Bakunin ijldde allen vooruit. Zoo was de beweging in de verschillende streken ongelijkmatig sterk ontwikkeld en uitte zich ook op gansch verschillende wijze.